

MÉSZÁROS ANDRÁS

A magyar filozófia története egy filozófiai terminus tükrében

(Az a priori rejtjelei a magyar filozófia történetében)

Az alcímben megadott elnevezéssel 2009. december 20–21-én a Miskolci Egyetem BTK Filozófiai Intézetének szervezésében Bükk-szentkereszten nemzetközi konferencia volt a magyar filozófia történetéről. Ez a találkozó már az ötödik volt abban a sorban, amelynek a kontinuitását a miskolci kollégák 1992 óta tartják fenn. Az első *A magyarországi filozófia történetéből* címet viselte. Ennek anyaga *Gondolatok gondolatokról* (Miskolc, 1994) címmel jelent meg. A második konferencia, az *Alternatív tradíciók a magyar filozófia történetében* 1996 januárjában volt, amelynek előadásait az azonos című kötet tartalmazza (Miskolc, 1999). A harmadik témáját maga az elnevezés, *Filozófia és teológia a magyar eszmetörténetben* adta meg. Ez a találkozó 2000 októberében volt, a konferenciakötet pedig 2003-ban jelent meg. 2004 szeptemberében aztán Hanák Tibor, az időközben elhunyt, emigrációban élő filozófiatörténész munkássága értékelésének apropóján találkoztak a témában érdekelt filozófiatörténészek. (Erről a konferenciáról, amely a *Megidézett reneszánsz* címet viselte, a Fórum 2004. évi 3. számában referáltam.) Csupán a teljesség kedvéért jegyzem meg, hogy ezeknek a konferenciáknak a rendszeres meghívott résztvevői (a magyarországi intézmények képviselői mellett) a kolozsvári kollégák is, akik 1996 októberében *Böhm Károly és a „kolozsvári iskola”* elnevezéssel rendeztek egy nemzetközi találkozót (az azonos című kötet 2000-ben jelent meg a Magyar nyelvű filozófiai irodalom forrásai sorozat harmadik köteteként). És hogy a sorból Pozsony se maradjon ki, jómagam 2002 októberében hoztam tető alá egy konferenciát *Iskolai filozófia Magyarországon a XVI–XIX. században* témamegjelöléssel (ennek kötete azonos címmel 2003-ban jelent meg a Dialógus Könyvek sorozatban). Ezen a konferencián szlovák kollégák is részt vettek, bizonyítva azt, hogy a magyarországi filozófia története egymástól eltérő nemzeti filozófiatörténet-írások tárgyát is képezheti. Amint például az egyik miskolci találkozó résztvevője volt Larry Steindler is, aki németül publikálta a magyar filozófiatörténet-írás történetét (*Ungarische Philosophie im Spiegel ihrer Geschichtsschreibung*, 1988). Mindezzel azt próbáltam érzékelteni, hogy a magyar filozófia történetével való foglalkozás időben és térben hozza össze Közép-Európa filozófiatörténészeit. És ennek a kontinuitásnak a fenntartásában a miskolci egyetem docense, Veress Ildikó végezte és végzi a legtöbbet, hiszen nemcsak szervezi a konferenciákat, hanem a konferenciakötetek kiadásában is oroszlánrészt vállal.

Lássuk azonban magát a konferenciát. A filozófia iránt érdeklődők – és nem csak a szakemberek előtt is – ismeretes az „a priori” kifejezés alapjelentése, amelynek eredete Arisztotelész fogalomhasználatára megy vissza, és amelyet a skolasztikus filozófia vezetett be. Ez a kifejezés aztán a 17. század folyamán jelentésmódosuláson ment át, és Kantnál nyerte el az „általános, szükségszerű és tapasztalattól független” jelentését. Ezek után vonatkoztatjuk az érvelésre, a kijelentésekre és az eszmékre, fogalmakra, és ezek után tartunk minden analitikus állítást a priorinak. Mivel pedig a magyar filozófiai hagyomány egyik legerősebb és legfolytonosabb eleme a kantiánus filozófiai tradíció, természetes módon vált ez a téma a konferencia előadásainak „logoszává”, összefogó eszméjévé. Mindez persze nem jelenti azt, hogy a konferencia kizáróan a kantiánus tradícióval foglalkozott volna, éppen ellenkezőleg, az egyes előadások a magyar filozófiai gondolkodás egymástól diametrálisan eltérő szegmenseit érintették, ezzel is demonstrálva, hogy az a priori (mint ismeretelméleti kifejezés) a filozófiai diszciplínák és megközelítésmódok sokaságát termékenyítette meg a matematikától az esztétikáig illetve vallásfilozófiáig.

A konferencia két bevezető előadása – szinte a későbbi felszólalásokat megalapozandó – két eltérő szempontból közelítette meg a találkozó témáját. FEHÉR M. ISTVÁN (az MTA tagja, ELTE Budapest) *Az aprioritás rejtélye (A priori és idő Heidegger gondolkodásában)* címmel megtartott, nem kevés meggondolásra érdemes szövegegyeztetést is tartalmazó előadásában annak a kérdésnek járt utána, hogy ha az a priori fogalma nem tartozott Heidegger kedvelt filozófiai fogalmai közé, akkor miként értelmezhető az, hogy magát a filozófiát a priori tudományként határozta meg? Az alaptételként is felfogható interpretáció summája az volt, hogy ha az a priori „korábban”-t vagy „megelőzőt” jelent, akkor idő nélkül nincs a priori. Az idő ugyanis korábbi minden lehetséges korábinál, vagyis „az idő az a priori a priorija”. Ilyenformán az idő végtelenné is válik, és a létezők lehetőségfeltételeként objektívebb minden lehetséges objektumnál. FORRAI GÁBOR (a Miskolci Egyetem Filozófiai Intézetének igazgatója) *Matematika számok nélkül* elnevezésű referátumában a számok és hasonló absztrakt entitások fiktitivitásának kérdését járta körül. Felvázolta S. Yablo hermeneutikai fikcionalista álláspontját, majd pedig ezt az elméletet védelmezte J. Burgess és G. Rosen ellenvetéseivel szemben. Eközben felmutatta, hogy téves Burgess és Rosen azon követelménye, hogy a hermeneutikai fikcionalizmust tisztán nyelvészeti érvek alapján kellene megalapozni. Az előadás így a matematikának azt a két alapvető jellegzetességét érintette, hogy szükségszerű és hogy a priori tudásunk van róla.

A felvezető előadásokon kívül még GÁSPÁR CSABA LÁSZLÓ (Miskolc) felszólalása – *Megjegyzések a filozófiai és vallási a priori különbségéhez* – mellőzte a magyar filozófia történetét, viszont az általa tematizált kérdés az a priori filozófiai értelmezésével szemben a vallásos megismerést tételezve oda vezetett, hogy az a priori funkciója lehetetlenné teszi a biblikus kinyilatkoztatást. Vagyis leszögezte, hogy a vallási tudat alapeleme nem a kanti értelemben vett a priori, hanem az engedelmesség képessége, a „potentia oboedientialis”. Ez a meghatározása megalapozhatja a 19. század végén a magyarországi protestáns vallásfilozófiában újra alkalmazott a priori fogalmának kritikus értelmezését.

Az ezután következő fellépések mind valamiképpen a magyar filozófiában, esztétikában és vallásfilozófiában megjelenő a priori elemzésével foglalkoztak. LENGYEL ZSUZSANNA (Miskolc) előadása – *Transzcendencia és temporalitás (Kapcsolódási*

pontok Szilasi és Heidegger gondolkodásában) – azt a kérdést járta körül, hogy Szilasi Vilmos, a hazai fenomenológiai gondolkodás egyik legjelentősebb képviselője miként dolgozta ki saját filozófiáját a heideggeri fenomenológia vonzaskörében. Arra a következtetésre jutott, hogy a Szilasi által kidolgozott „a priori realizmus” már a fenomenológia transzformációjaként értelmezhető. GARACZI IMRE (Veszprém) *Kronos a priori? Kairos a posteriori?* című fellépésében abból kiindulva, hogy a kronológus idő az a priori formához kötődik, a személyiség belső ideje pedig a posterioriként jelenik meg, Posch Jenő híres, az időről szóló esszéjének elemzését tűzte ki célul. A le nem zárt előadás Posch időcáfolatának érveit szegezte volna szembe Bergson, Heidegger, Ricoeur és Virilio időfogalom-értelmezéseivel. DEMETER TAMÁS (Miskolc) referátuma – *A priorik és tudásformák: a fiatal Lukács és Mannheim tudásszociológiájáról* – amellettt érvelt, hogy a világnézet fogalma centrális szerepet játszik a fiatal Lukács és Mannheim tudásszociológiájában. Ők ketten a világnézetet mint olyan a priorit fogták fel, amely egy adott korban lehetséges művészi kifejezés és általában bármiféle megismerés lehetőségfeltételeit adja, tartalom és befogadás tekintetében egyaránt. Ezek után két előadás is foglalkozott Sík Sándor művészetelméletével. LOBOCZKY JÁNOS (Eger) – *A művészet szférájának megalapozása avagy az „esztétikai a priori” Sík Sándor és a fiatal Lukács művészetelméletében* – egybevetítette e két, lényegi pontokon eltérő gondolkodó a priori-értelmezéssel összefüggő nézeteit. Sík esetében az esztétikai a priori nem az esztétikai jelenségek elemzése előtti adottságként tételeződik, hanem e mozzanatok analízise után szembesülünk ezek a priori természetével. Lukács pedig a műalkotás szerkezete kapcsán beszél egyfajta „harmonia praestabilitá”-ról, amely az esztétikai anyag és forma egymásnak rendeltségét jelenti. Végső soron Lukácsnál implicit módon éppen ebben nyilvánul meg az esztétikai a priori. PODLOVICS ÉVA LÍVIA (Miskolc) – *Az esztétikai élmény a prioritása Sík Sándor Esztétikájában* – pedig azt fejtette ki, hogy Sík felfogásában az a priori eltér a kanti értelmezéstől, vagyis nem megelőzőként, hanem az esztétikai tapasztalatban meglévőként lelhető fel. Sík Esztétikájának eredménye az, hogy az a priori fogalma elvezeti olvasóját az Abszolútum tételezéséhez, a keresztény Isten fogalmához. MARISKA ZOLTÁN (Miskolc) – *Tudományelmélet és személyiségelmélet a magyar kantiánus filozófiában* – összevetette a kanti a priori két lehetséges továbbfejlesztését, amelyek a magyar kantiánus filozófiai irodalom tanúsága szerint tudományelméleti, illetve személyiségelméleti irányultságúak. Az elsőnek a végeredménye az axiológia, míg a másik az ember metafizikai helyének meghatározását célozza meg. Kibédi Varga Sándor és Bartók György törekvéseiről van szó. MÉSZÁROS ANDRÁS (Pozsony/Nyitra) – *Az a priori értelmezése a XIX. századi evangélikus vallásfilozófiában* – a felső-magyarországi evangélikus gondolkodók a priori-értelmezését mutatta be. Az előadás végigtekintett Greguss Mihály antropoteológiáján, Vandrák friesi felfogásán, valamint Szelényi Ödön liberális teológiáján, és az utóbbi esetében kimutatta annak eltérését a megelőző hagyománytól. VERESS KÁROLY (Kolozsvár) – *Az a priori problémája Köteles Sámuel filozófiai rendszerében* – azt vizsgálta, hogy Kötelesnek a filozófiára mint a tiszta észből levezethető tudományra irányuló koncepciója milyen szerepet játszik a filozófia rendszerének felépítésével kapcsolatos elgondolásában. Tette mindezt Köteles *Philosophia Encyclopaediája* című művét elemezve. SOMOS RÓBERT (Pécs) – *Az a priori Pauler Ákos filozófiájában* – előadását az az előfeltevés keretezte, miszerint a magyar filozófia eredményei mögött az új idealizmus primátusa húzódik meg. Megvizsgálta ezek után az a

priori megismerés lehetőségének kérdését Pauler életművének különböző stádiumaiban. Tárgyalta, többek között, a tiszta logika elválasztását az ismeretelmélettől, a logikai elvek apriorizmusának kérdését, és közelebről szemügyre vette az apriorisztikus módszer, a redukció fogalmát és ennek hiányosságait is. Végezetül VERESS ILDIKÓ (Miskolc) referátuma – *Rendszerfilozófia és filozófiai rendszer – az a priori Zalai Béla és Brandenstein Béla gondolkodásában* – hangzott el. Az előadó szerint Zalai felfogásában az a priorit mint formát határozhatjuk meg, amely lehetővé teszi, hogy felfogjuk a realitást. A valóság ebben az értelmezésben valamely a priori tételezett rendszer „erőtéljes és gyökeres” megvalósítása. Brandenstein filozófiai rendszerében pedig a „valami” meghatározásakor a priori feltételezi a sajátos „határmányokat”, a tartalmat, a formát és az alakulatot. Utána összehasonlította Zalai „forma”-felfogását és a Brandenstein-féle formaértelmezést.

Az előadásokat minden esetben a tárgyalt témát összefüggéseiben érintő vita követte, amelyben a legkomolyabb felvetésekkel Fehér M. István élt. Ezek a felvetések mindig az európai filozófia összefüggésrendszerébe vezették vissza az érintett kérdéseket. A beszámoló teljességéhez tartozik még, hogy két bejelentett előadás – Schwendtner Tibor (Miskolc): Az „a priori realizmus” fogalma Szilasi fenomenológiájában, valamint Tonk Márton (Kolozsvár): Mitől „cseveg” a Plecska-patak? A priori és interpretáció a Kolozsvári Iskola gondolkodóinál: Tavaszy Sándor – az előadók távolmaradása miatt nem hangzott el. Reméljük, hogy a konferenciakötet ezeket is tartalmazni fogja.

Már a 2004-ben tartott konferencia révén is említettem volt, hogy a bükki környezet sajátos hangulatot kölcsönzött a szakmai találkozóknak. Ez most sem maradt el. Szimbolikusan tekinthető, hogy míg a hegy alatt köd lepté a tájat, a konferencia színhelyén napsütéses idő volt, amit patetikusan akár a filozófiai emelkedett jellegével is magyarázhatnánk. Hangulatos volt a konferencia első napjának végeztével adott vacsora is, amelyen a szlovák gyökerekkel rendelkező falu polgármesterre mondott köszöntőt, és amelyen emlékezetes gasztronómiai élményekkel is gyarapodtunk. Alexandriai Szent Katalin, a filozófusok védőszentje tartsa meg a miskolci kollégák jó szokásait!